

PARFIYA DAVLATINING DINI XORIJIY TADQIQOTLAR NIGOHIDA

Rahimjonov Fayozbek Mirkomil o'g'li

Farg'ona davlat universiteti talabasi

rahimovfayozzbek08@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Parfiya davlatining dini, boshqa dinlarning amal qilinishi jarayonlari, o'zaro birikuv xolatlari, diniy bag'rikenglik xolatlarining kuzatilishi, diniy munosabatlar va parfiyonlarning dinga bo'lgan munosabati kabi masalalar xorijiy tadqiqotchilar nigohida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: din, madaniyat, me'morchilik, san'at, zardusht.

ABSTRACT

This article analyzes issues such as the religion of the Parthian state, the processes of practicing other religions, cases of mutual integration, observation of cases of religious tolerance, religious relations and the attitude of Parthians to religion from the perspective of foreign researchers..

Key words: religion, culture, architecture, art, Zoroastrianism.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)

Hozirgi globallashgan zamonda tarixning turli masalalarini o'rganish ustuvor masala sifatida talqin qilinmoqda, xususan tarixiy tajribalarning keng miqiyosda bilish, ulardan kerakli xulosalarni chiqarilishi esa o'z navbatida ushbu soha vakillari uchun eng kerakli unsur hisoblanadi. Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev: "Milliy ma'naviyatimizni rivojlantirish, uni xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz hayotiga singdirishda ijtimoiy-gumanitar fanlarning ahamiyati juda katta. Afsus, bu fanlar rivoji zamondan ortda qolmoqda. Xususan, biz uchun nihoyatda dolzarb bo'lgan tarix fani ham bundan mustasno emas. Tarixga oid ilmiy tadqiqot ishlari asosan bayonchilik, publitsistik usulda olib borilmoqda. Natijada, olis va yaqin o'tmishimizdagi ko'pgina voqealar mohiyati, ularni yuzaga keltirgan omillar va tarixiy qonuniyatlar ochilmasdan qolmoqda" – deb ta'kidlaydi[1:464]. Darhaqiqat Parfiya davlatining tashkil topishi hamda rivojlanish bosqichlarida o'zbek tarixini ham bezab o'tganligi ushbu ishning dolzarb hamda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ / METHODS)

Ushbu ilmiy ishimiz doirasida biz Xorijiy adabiyotlarning ayrim nashrlaridan foydalangan holda mavzuyimizning mohiyatini ochib berishga harakat qilamiz hamda ish doirasida asosan o'zbek o'quvchilari uchun holisona fikrlarimizni taqdim etib boramiz. Mavzuning mohiyatini ochishda asosan Oxford University press nashri tomonidan tavfsiya etilgan mavzuga oid adabiyotlardan foydalanamiz.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS)

Parfiya dinini eng yaxshi ikki so'z bilan ta'riflash mumkin: inklyuziv va rivojlanayotgan. Parfiya imperiyasi turli madaniyatlarga ega bo'lganligi sababli, Parfiyanlar donolik bilan har birini o'z e'tiqodlari va urf-odatlariga qoldirgan, masalan, Salavkiylar imperiyasi va Fors Ahamoniylar imperiyasi. Parfiya yahudiylar va nasroniy anklavlarining rivojlanishiga ruxsat bergan bo'lsa-da, uchta asosiy e'tiqod yunon panteoni, zardushtiylar va mitraizm edi. Ammo parfiyaliklarning o'zlari nimaga ishonishdi? Ularning madaniy merosi haqida hech qanday tarixiy yozuv qoldirmaganligini hisobga olsak, Parfiya e'tiqod tizimini kashf qilish qiyin bo'lib tuyulishi mumkin, ammo ularning kundalik hayotida amaliy va muhim bo'lgan narsalardan boshlash va qayerdan kelganlari, qayerga ketayotganliklarini hisobga olish yordam beradi. Dastlab, Fors va Yunon hamkorligi Parfiya imperiyasining muvaffaqiyati uchun muhim bo'lganligi sababli, parfiyaliklar ikkala xalqning urf-odatlariga rioya qilish bilan kifoyalanishgan bo'lsalar, hokimiyatni qo'lga olganlaridan keyin esa ular Mitra bilan yaqinlashdilar.

Umuman olganda, parfiyaliklar skiflarning avlodlari bo'lgan. Kaspiy dengizining sharqidagi tekis dashtdan ko'tarilgan parfiyaliklar, xuddi skiflar kabi, ot minadigan, o'q otadigan harbiy qabilalar bo'lganlar. Parfiya imperiyasi Skifiyaning kundalik turmush olib borish faoliyati, harbiy mahoratlari hamda an'analarini o'zlashtirdilar. Shunga qaramay, skiflarning turmush tarzining o'ziga xosligi skif e'tiqod shakllarini o'z ichiga oladi. Ular bosib o'tgan cho'lning tekis kengligi bilan, skiflarning kundalik hayotida ufqda yer bilan uchrashgan osmonning muhim xususiyati bo'lar edi. Dashtning ko'rinmas xususiyatlaridan biri quyosh bo'lardi. Yana bir muhim element, ko'plab qadimgi madaniyatlarda bo'lgani kabi, olov edi. Kechasi yovvoyi hayvonlardan xavfsizlikni ta'minlab, pazandachilik va metallurgiyada kundalik amaliy yordam beradigan olov qadimgi davrlarda muhim ahamiyatga ega bo'lgan va sezilarli ramziy ta'sirga ega edi. O'shanda skiflar va parfiyaliklar uchun yer, osmon, quyosh va olov alohida teologik ahamiyatga ega bo'lganligi ajablanarli emas [2:15].

Darhaqiqat Parfiyaliklar haqida so'z borganda ularning madaniyatlari asosan forsiy madaniyatlar aralashmasi asosida vujudga kelganligi haqida uzuq-yuluq fikrlar qulog'imizga chalinadi. Ammo shuni alohida inobatga olmog'imiz lozimki ushbu

prototurk qabilalari keng hududlarni o'zlarining narozatlariga olib, noyob parfiyon me'morchiligi hamda san'atini yaratganlar. Bu esa o'z navbatida ular yakdil madaniy namunalarning yaratganligining asosidir.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION)

Gerodot skiflar sig'inadigan sakkiz xudo haqida gapiradi. Barri Kanlif ta'kidlaganidek, "U bularni yunoncha ekvivalentlarini berib nomlaydi. Uning taqdimotidan ko'rinib turibdiki, uchta daraja tan olinishi kerak" (167). Birinchi o'rinda Tabitha/Tabiti (Gestia) joylashgan. Ikkinchisida Papaeus (Zevs) va Api (Ona Yer). Uchinchi darajaga Goetosyrus (Apollon) va Argimpasa (Aphrodita) kiradi. Gerodot ularning skifcha nomlarini o'tkazib yuborgan bo'lsa-da, to'rtinchi o'ringa Gerkules , Ares va Poseydon kiradi. Skiflar va boshqa hind-eron xalqlari uchun panteonning boshida joylashgan Tabita olov va o'choq ma'budasi hisoblanadi. Tabita, shuningdek, shohning himoyachisi bo'lib xizmat qilgan, u ko'pincha u va odamlar o'rtasida shafatchi bo'lib xizmat qilgan. Tabitha muqaddas qilgan Qirollik o'chog'idir[3:16].

Parfiyaliklar zaiflashgan Salavkiylar imperiyasini egallash uchun Markaziy Osiyo dashtlaridan janubga, Quyi Yevroosiyoning sharqiy-g'arbiy madaniy yo'laga ko'chib o'tganlarida, ular antropomorf dinlar bilan aloqaga kirishdilar. Salavkiylar ham o'zlaridan oldingi forslar kabi diniy bag'rikenglikni namoyon etganlar. Boshqalarga o'z an'analariga amal qilish uchun ruxsat berish bilan birga, Salavkiylar qadimgi dunyoda keng tarqalgan ta'sirga ega bo'lgan xudolar panteonini saqlab qolishdi. Parfiyaning birinchi shohi Arsak I (miloddan avvalgi 247-217-yillar hukmronligi) sharqda salavkiylar hukmronligi bo'yinturug'ini tashlaganidan so'ng, parfiyaliklar oxir-oqibat g'arbdagi salavkiylar tomonidan kuchliroq bo'lgan hududlarni egallab olishdi. Shu bilan ular yunonlar bilan bevosita aloqaga kirishdilar[4:120].

Ulardan oldingi salavkiylar singari, parfiyaliklar ham yunonlarga o'zlarining urf-odatlariga ruxsat berishgan (hech bo'lmaganda birinchi navbatda) hatto ularning urf-odatlarini qabul qilgan. Dastlab, Parfiya e'tiqod tizimi birinchi navbatda olov, yer, osmon va quyosh elementlariga sig'inish bo'lar edi [5:15].

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION)

Iskandar Zulqarnayn vafotidan keyin yuzaga kelgan davlat asoschis bo'lmish Salavka hokimiyatining yemirilishi hamda Parfiya uchun yakdil davlatning tashkil topish asoslari mustaxkamlangandan keyin yagona Parfiya davlati tashkil topdi. Salavkiylar garchan qanchalik kuchli bo'lmasin ularning zaiflashuvi tabiiy edi. Chunki juda katta hududlarni egallagan Salavkiylar davlati bundayin keng hududlarni nazoratda ushlashi, bir vaqtning o'zida yon atrofidagi kuchli davlatlarga qarshi tura olish imkoniyatiga ega bo'lguchalik kuchni o'zida jamlamaganligi ham uning parchalanish omillaridan biri bo'ldi desak mubolag'a bo'lmas. Parfiya davlatiga asos slogan parnilar turkiylarga xos bo'lgan jangovorlik salohiyatiga ega ekanligi ularning

keng hududlarga cho‘zilgan yaxlit Parfiya imperiyasining tashkil topishig sabab bo‘ldi. Imperiyaning madaniy salohiyati esa mukammal hamda qorshiq edi ammo bu uning hududining kengligi, turli millatlarning bir-biriga toqat qilganliklarini anglatadi. Shuningdek din haqida gap ketar ekan. Parfiya o‘z navbatida Imperiya bo‘lsa, bunda turli madaniyat, millat, ellat va din vakillari yashashligi albatta tabiiy holat xisoblanadi. Diniy bag‘rikenglikning yuqor darajada yo‘lga qo‘yilganligi, har bir ellat va millatning madaniyatlari hurmat bilan qaralganligi ilk demokratik unsurlarning shakllanish payti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Mirziyoyev, Sh.M.(2021). Yangi O‘zbekiston strategiyasi. O‘zbekiston.
2. Curtis, V.S.(2007). The Iranian Revival in the Parthian Period. Tauris.
3. Mellor, R (2012). The Historians of Ancient Rome. Routledge.
4. Adalian, R.P.(2010). Historical Dictionary of Armenia. Scarecrow Press.
5. Bagnall, R.S.(2012). The Encyclopedia of Ancient History. Wiley-Blackwell.
6. Campbell, B.(2017). The Oxford Handbook of Warfare in the Classical World. Oxford University Press.
7. Chahin, M.(2018). The Kingdom of Armenia. Routledge.
8. Hornblower, S. (2012). The Oxford Classical Dictionary. Oxford University Press.